

Archeologienota Ekeren (Antwerpen) – Laar 30

Liesbeth Claessens, Natasa Reyns en Vincent Smet

Temse
2017

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

All-Archeo bvba
Laagstraat 12
9140 TEMSE

Wettelijk depot nummer
D/2017/12.807/45

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	6
2.3	Onderzoeksopdracht	6
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	6
2.3.2	Beschrijving geplande werken.....	7
2.3.3	Werkwijze	9
2.4	Assessmentrapport	9
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied.....	9
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	15
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	21
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese.....	22
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	24
3	Samenvatting.....	25
4	Bibliografie	26
4.1	Publicaties	26
4.2	Websites	26
5	Bijlagen	27
5.1	Archeologische periodes	27
5.2	Plannenlijst	27
5.3	Fotolijst.....	27

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een verkavelingsvergunning, waarbij de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt, en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones¹, zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2017C7

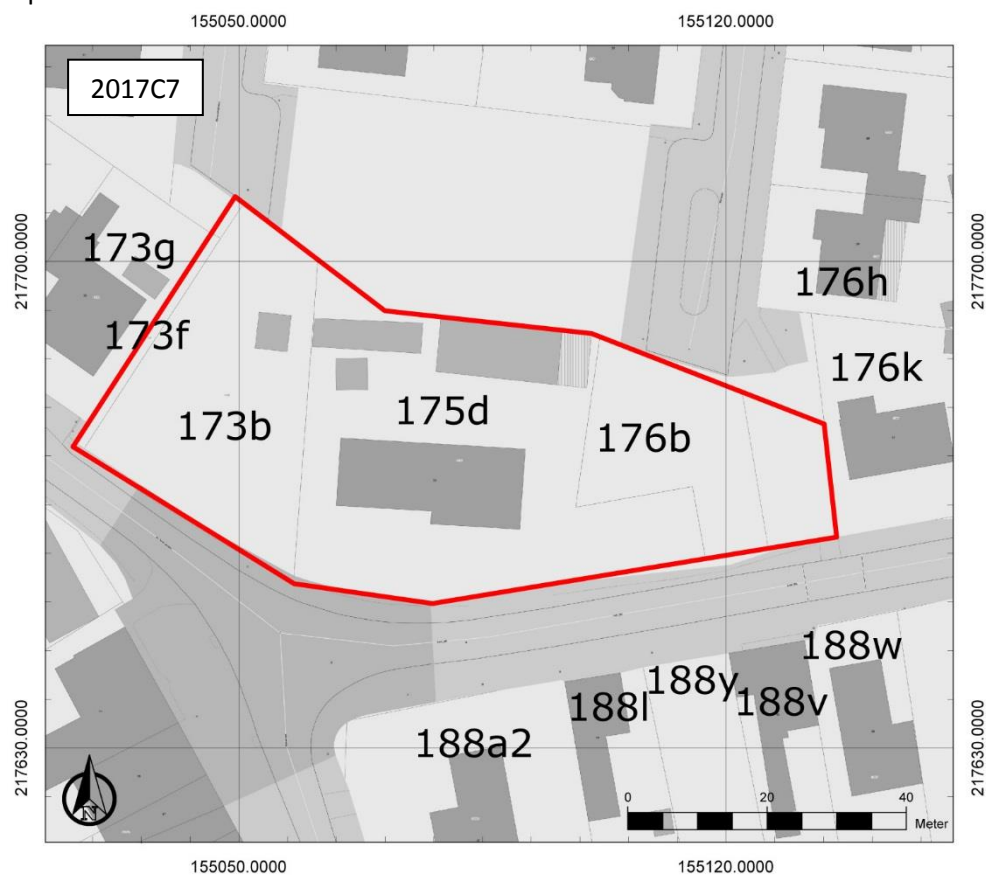
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Antwerpen, Ekeren, Laar 30, Het Laar

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 155049, 217709
- 155026, 217673
- 155136, 217660
- 155134, 217677

Kadastraal plan:

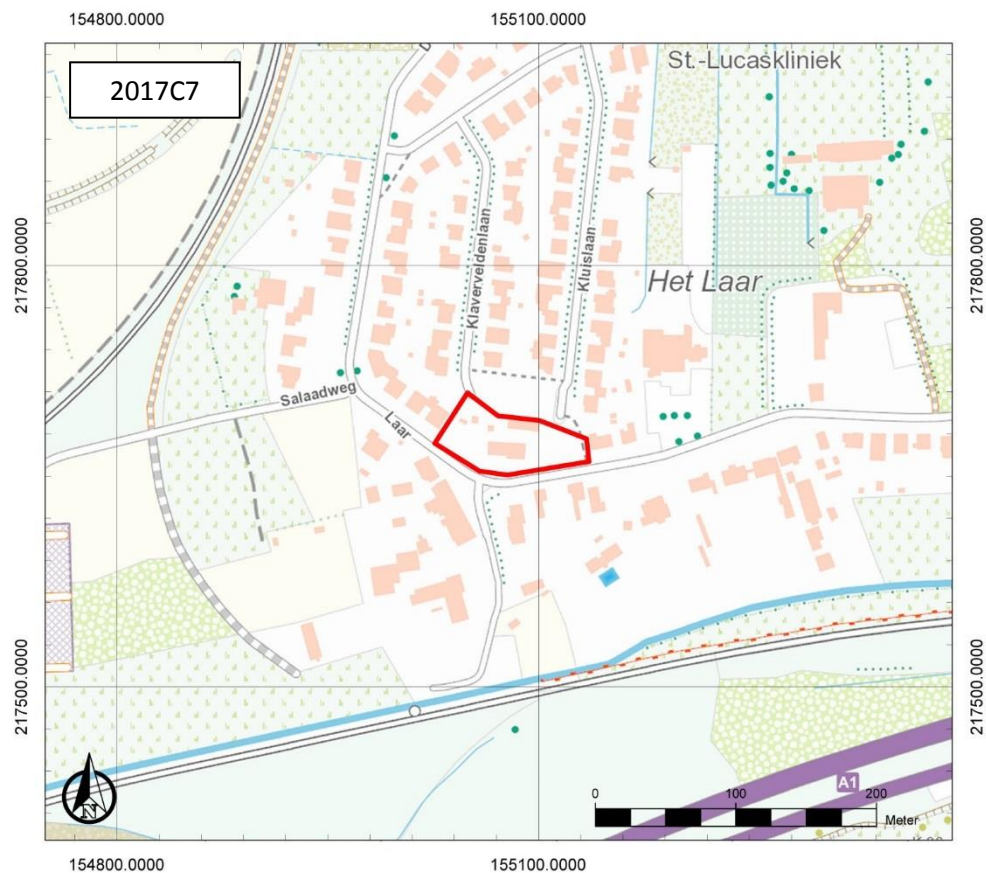

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Antwerpen, Afdeling 3, sectie E, nummers 173b, 175d, 176b en 176k

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 3631 m²

Topografische kaart:

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 03/03/2017 – 18/04/2017

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, metaaltijden, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland, grasland, hoeve

Verstoorde zones: er zijn geen gekende verstoorde zones.

2.2 Archeologische voorkennis

Niet van toepassing.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: twee bestaande gebouwen blijven behouden. De schuur die aan het woonhuis hangt, wordt wel afgebroken.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein zal een verkaveling gerealiseerd worden, bestaande uit 9 loten voor eengezinswoningen en de aanleg van wegenis (Figuur 3). Nutsleidingen worden aangelegd langs de wegenis. De aanleg van woningen en wegenis betekent vermoedelijk een verstoring van ca. 50 cm diepte. De meeste woningen worden niet onderkelderd. Drie eengezinswoningen in het oosten van het terrein worden wel voorzien van een ondergrondse parkeergarage met inrit. Deze heeft een oppervlakte van 494 m² en een diepte van 3 m onder het maaiveld. De exacte funderingsdiepte en -techniek van de geplande infrastructuur ligt in deze fase nog niet vast.

De locatie van bijvoorbeeld vorstranden, regenwaterputten en huisaansluitingen, die de verstoringdiepte van de een- en meergezinswoningen overschrijden, liggen in het kader van de verkaveling nog niet vast. Ook zijn er indirecte factoren zoals compactie bij de werfingrepen, die een invloed op het aanwezige bodemarchief hebben.

- bestaande bebouwing
- 347 m² kruipruimte nieuwe bebouwing
- 530 m² ondergrondse parkeergarage inclusief inrit
- 244 m² individuele verhardingen
- 211 m² gemeenschappelijke verhardingen
> heraanleg : minimale ingreep op bodem

Figuur 3: Verkavelingsplan (Architectenburo Jef van Oevelen BVBA, in opdracht van KOREN nv)

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met een kaart uit het kaartboek door meester Adriaen Hendrick (1657), de kaart van P. Stijnen (1748, kopie naar 1693), de kaart van Ricquier (1736), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de kaart van Verheyden (1792) en de Atlas der Buurtwegen (1841) worden zes momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten, zoals de Topografische kaarten van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950-1970). De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

In het kader van de opmaak van de archeologienota werd contact opgenomen met de archeologische dienst van de stad Antwerpen. Verder werd ook het Felixarchief geraadpleegd.

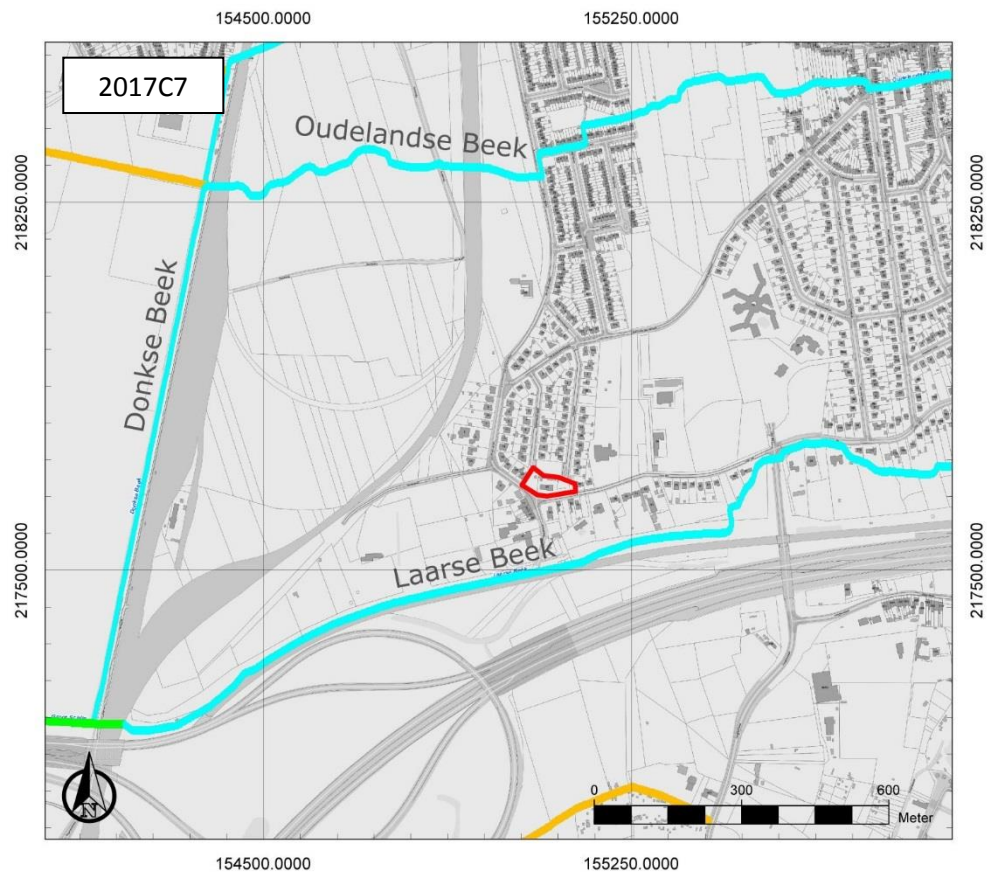
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

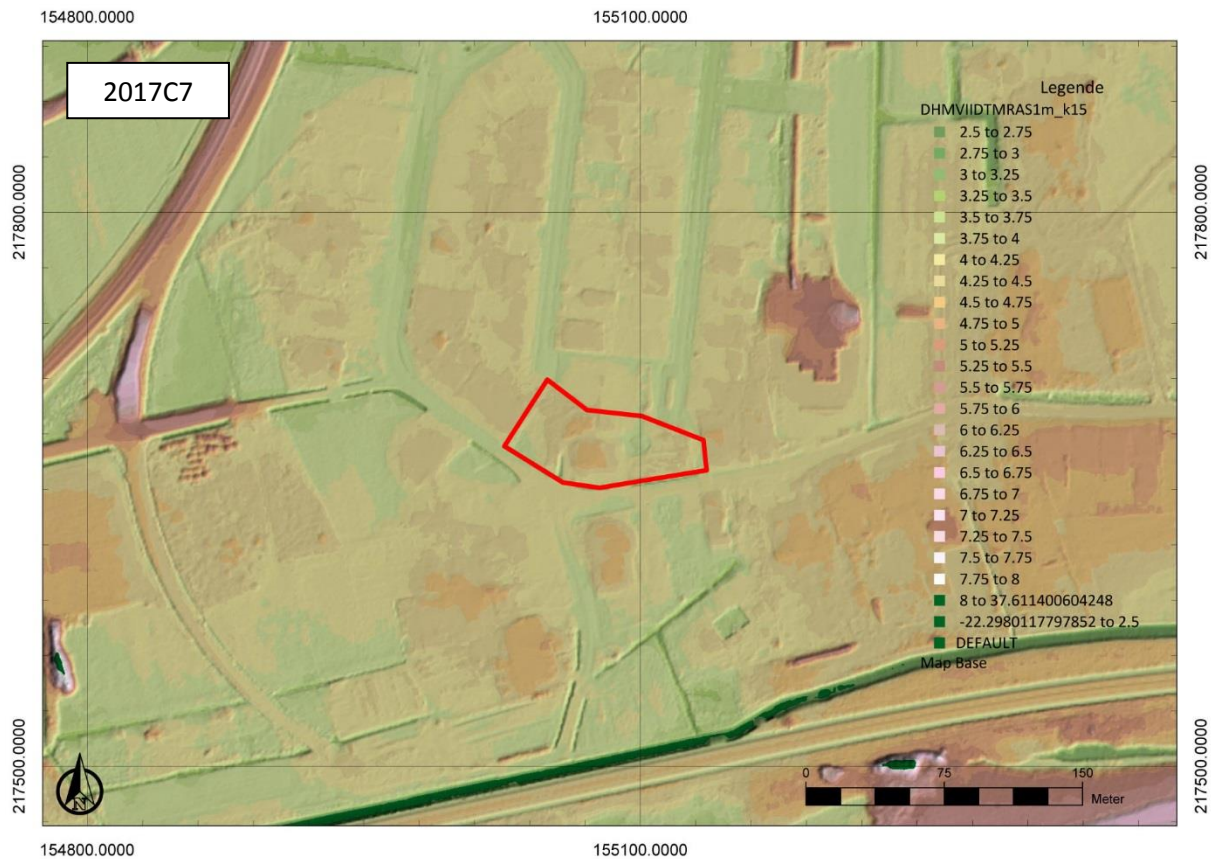
Het onderzoeksgebied ligt ten zuidoosten van het centrum van Ekeren, ten noorden van de stad Antwerpen. Het terrein wordt in het zuiden begrensd door de straat Laar (Figuur 4). In het noorden komen de Kruislaan en de Klaverveldenlaan uit op de grenzen van het onderzoeksgebied. Volgens het gewestplan is het onderzoeksgebied gelegen in woongebied. Hydrografisch maakt het deel uit van het Beneden-Scheldebekken. Net ten zuiden van het onderzoeksterrein loopt de Laarse Beek. De Donkse Beek loopt dan weer ten westen van het onderzoeksgebied. Ten noorden, min of meer parallel aan de Laarse Beek, loopt de Oudelandse Beek (Figuur 5).

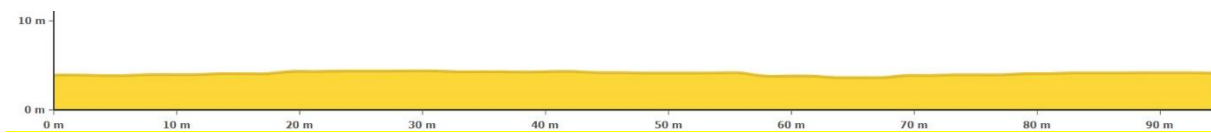
Figuur 4: Luchtfoto van 2015 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 5: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 6: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

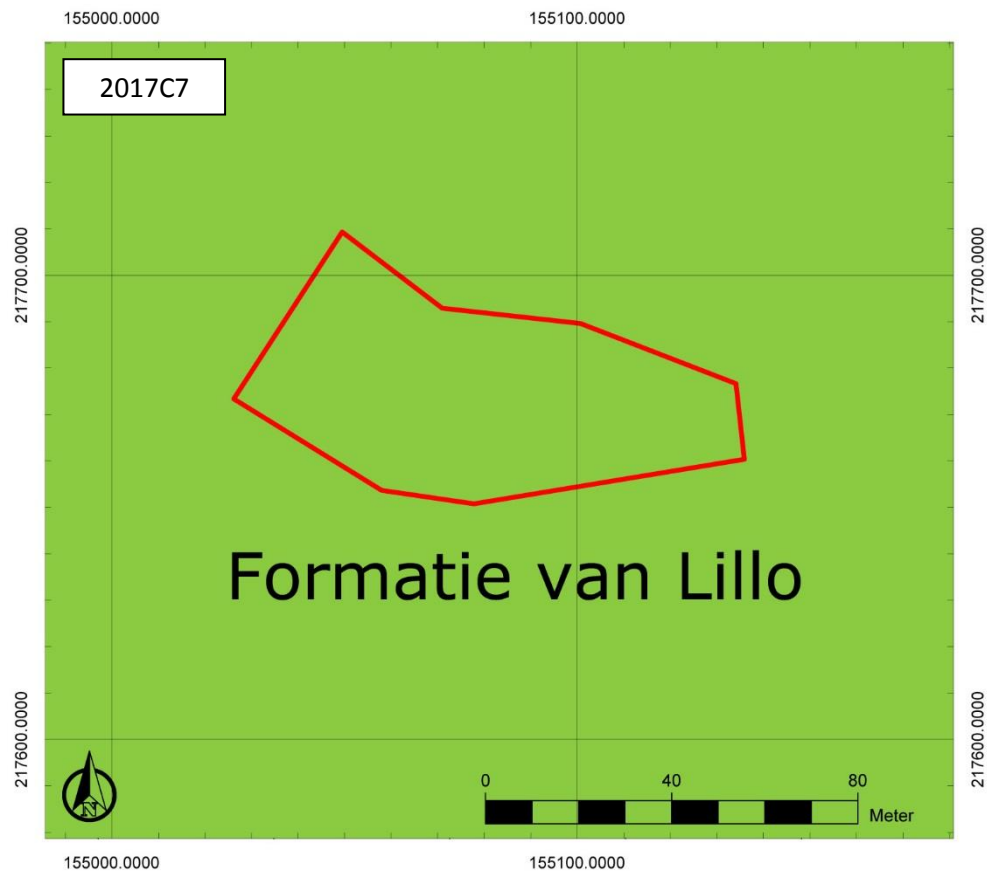
Figuur 7: Hoogteverloop van west naar oost (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch behoort Ekeren tot de poldergronden en bevindt het zich in een depressie naast de Schijn. Dit is een laaggelegen gebied waar de topografie zich beneden de 20 m situeert.³ Het onderzoeksgebied zelf, in het zuidoosten van Ekeren, is relatief vlak met enkele lichte hoogteverschillen. Het bevindt zich op een hoogte tussen ca. 3,7 en 4,5 m TAW.⁴ De tertiaire ondergrond (Figuur 8) bestaat uit de Formatie van Lillo, dat bestaat uit groen tot grijsbruin fijn zand dat weinig glauconiethoudend is en dat schelpen aan de basis bevat.⁵

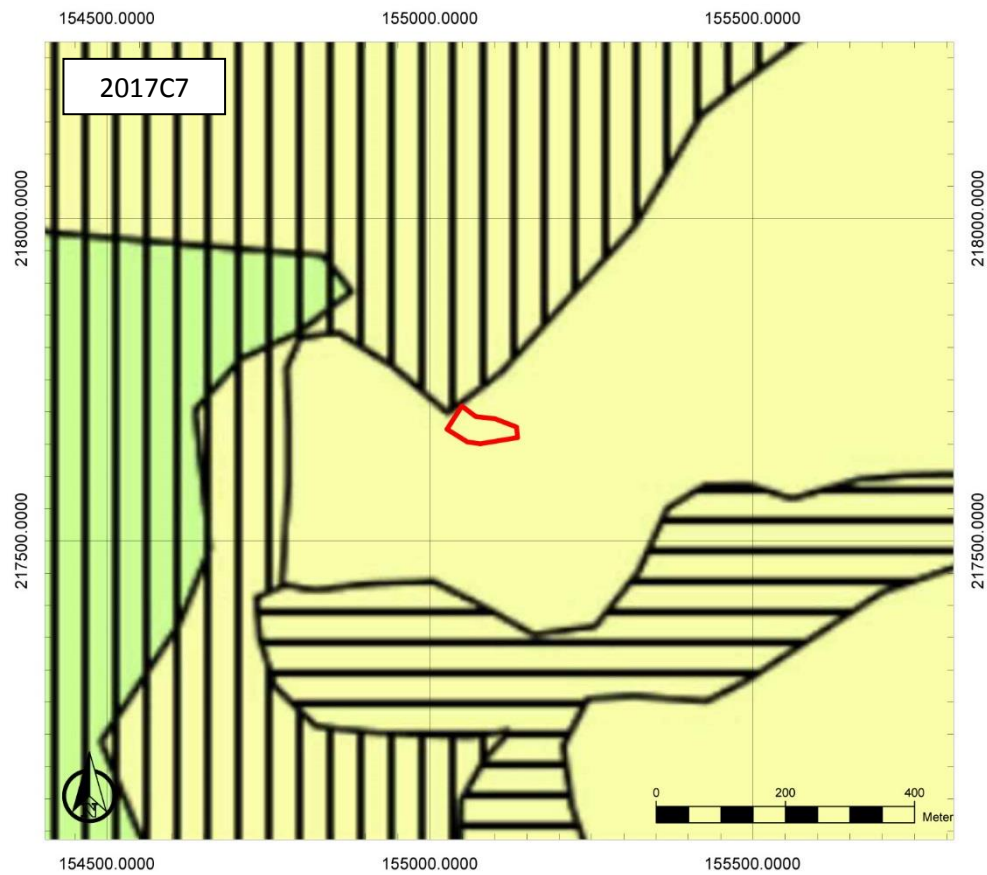
³ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Antwerpen - fusiegemeenten, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/122215> (geraadpleegd op 8 maart 2017)

⁴ www.geopunt.be/kaart

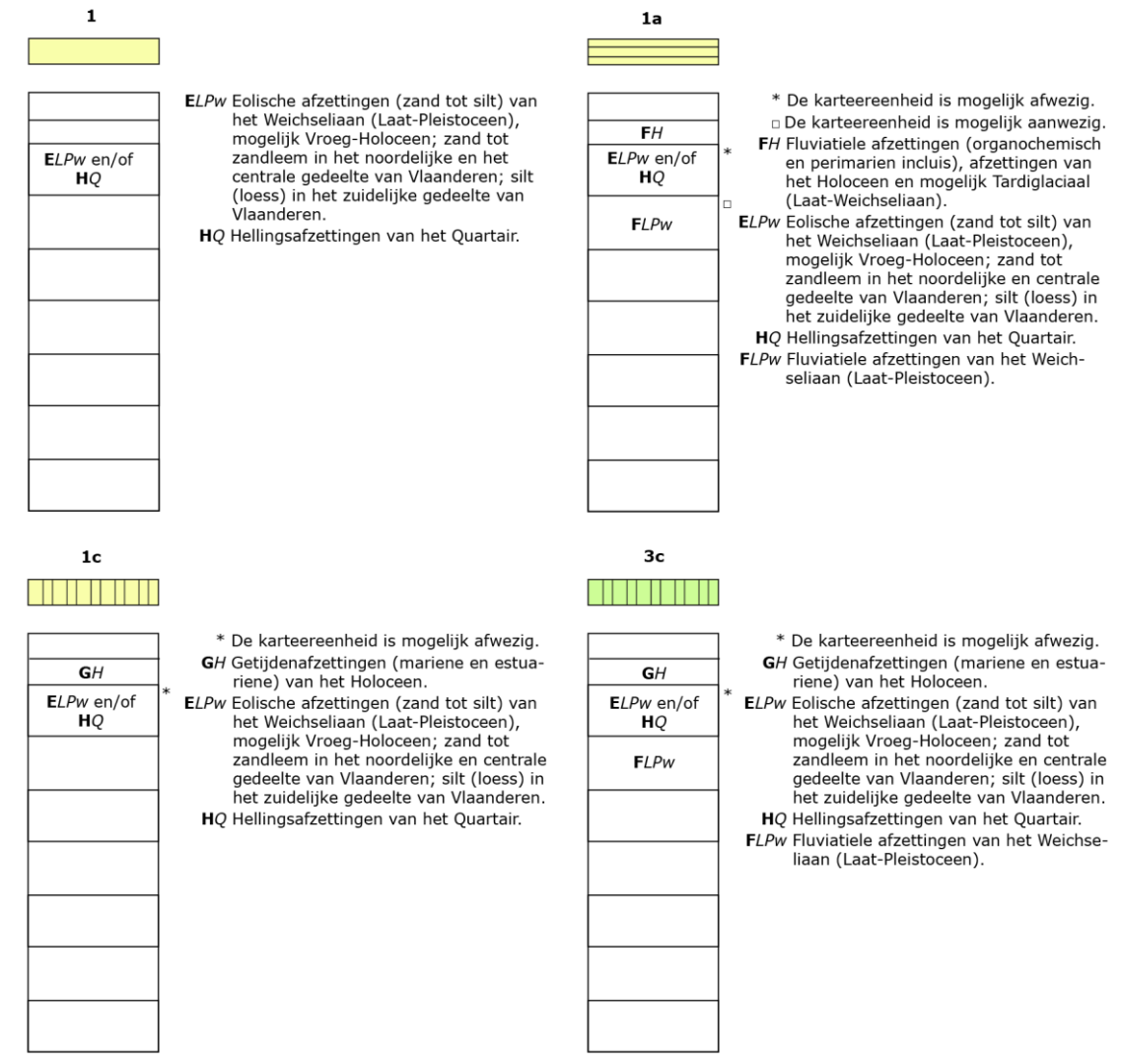
⁵ www.geopunt.be/kaart

Figuur 8: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 9: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

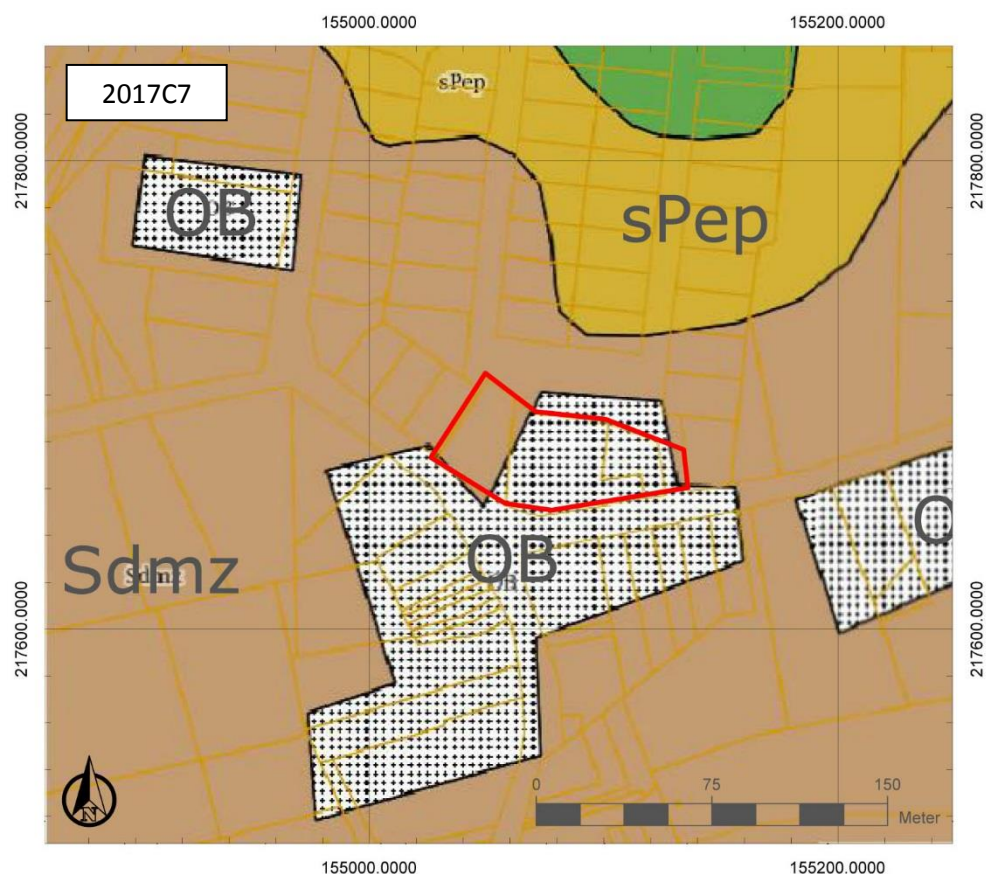
Figuur 10: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

De quartairgeologische kaart (Figuur 9) geeft aan dat de ondergrond van het onderzoeksgebied gekenmerkt wordt door eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk Vroeg-Holoceen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. In de gebieden ten zuiden van het onderzoeksgebied komen ook nog oudere én jongere fluviatiele afzettingen voor. Ten noorden komen eerder jongere getijdenafzettingen voor boven de vermelde eolische afzettingen. Naar het westen toe hebben we dan weer te maken met oudere fluviatiele afzettingen en jongere getijdenafzettingen.⁶

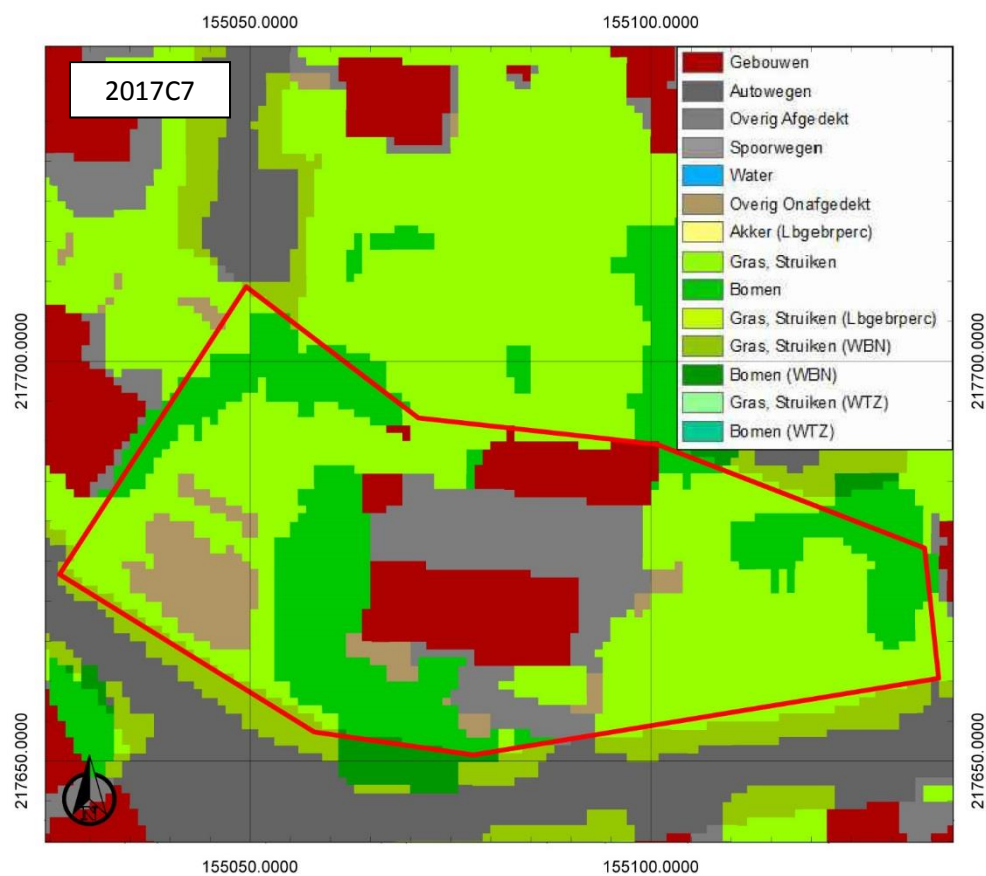
De bodemkaart (Figuur 11) toont het grootste deel van het onderzoeksgebied als bebouwde zone (OB). Daarnaast wordt in het westen van het terrein een matig natte lemig zandbodem met dikke antropogene humus A horizont aangegeven, waarvan de sedimenten lichter of grover worden in de diepte (Sdmz). Iets ten noorden van het onderzoeksgebied komt ook nog een natte licht zandleembodem zonder profiel (sPep) voor.⁷ Deze bevinden zich ter hoogte van waar op de quartairgeologische kaart jongere getijdenafzettingen aangegeven worden.

⁶ www.geopunt.be/kaart

⁷ www.geopunt.be/kaart

Figuur 11: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 12: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De aanwezigheid van een dikke antropogene humus A horizont wijst mogelijk op een goed bewaard bodemarchief. De antropogene horizont is mogelijk een plaggenbodem, het restant van een systeem van bemesting waarbij mest uit de potstal vermengd met plaggen op de akkers werd gebracht. De algemene toepassing van plaggenbemesting in de Antwerpse Kempen is te situeren vanaf het begin van de 13de eeuw en werd toegepast tot aan de industrialisering van de landbouw. De meeste plaggenbodems lijken pas vanaf de 14de of 15de eeuw gevormd. Plaggenbodems kunnen relatief dik zijn en bijgevolg een conserverende werking hebben voor het onderliggende bodemarchief, dat bij ondiepe ingrepen en landbouwvoering niet meer geraakt wordt.⁸

Volgens de bodemgebruikskaart zijn in het onderzoeksgebied een viertal gebouwen te bemerken en verharding, en komen verder ook gras, struiken en bomen voor (Figuur 12).

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Ekeren kent een eerste vermelding in 1155 en behoorde tot het Land van Breda. Het bleef tot aan het eind van de 12de eeuw een vrij erfgoed, waarna het door Godevaart II aan de hertogen van Brabant werd afgestaan. Naderhand werd het opnieuw in leen gegeven aan de heren van Breda. De heerlijkheid Ekeren omvatte oorspronkelijk de huidige gemeenten Ekeren, Hoevenen, Kapellen, Brasschaat en Ertbrand. Ekeren vormt de grens tussen water- en hoogland, tussen de Polders (in het westen) en de Kempen (in het oosten). De westelijke en zuidelijke delen werden oorspronkelijk volledig ingenomen door polderland. Desondanks de indijkingswerken die reeds plaatsvonden vanaf de 11de eeuw werd Ekeren herhaaldelijk getroffen door overstromingen. Ook oorlogsgeweld bleef het niet gespaard. Bij het Beleg van Antwerpen (1585) werd Ekeren verwoest en ontvolkt. Ook in 1703 met de slag tussen de Hollanders en de Fransen in de Muisbroekpolder en tijdens WOII had Ekeren zwaar te lijden.⁹

Het onderzoeksgebied is gelegen in het Laar, dat vandaag de dag deel uitmaakt van de parochie Ekeren-Donk. Het Laar is een voormalig gehucht dat op de baan tussen Antwerpen en Bergen-Op-Zoom lag. Het was gelegen in sterk bebost gebied en kende reeds een eerste vermelding in 1297. De oudste vermelding van de 'Laerschewech' dateert uit 1598. In de 15de eeuw werd er in de omgeving een Sionklooster opgericht, dat vanaf ca. 1476 door augustijnen bewoond werd, die er een kapel of een kerk stichtten. In 1541 werd het klooster met kerk vernield. Nadat het bosgebied werd opgegeven, werd het landschap gekenmerkt door landbouwgebied met afgepaalde en omgrachte weiden.¹⁰

Voor het onderzoeksgebied werd in juni 2016 een CHE-studie uitgevoerd door ARAT Architecten. Het beschreven onroerende goed bestaat uit een polderhoeve (woonstalhuis) met zadeldak, een (in 2002 afgebroken) langschoor en een achterliggend wagenhuis/stallen. De boerderij op Laar 30 werd gebouwd in de late 18de eeuw en de bijhorende langschoor werd in 1804 gebouwd, mogelijk op de voormalige locatie van de kapel van het klooster.¹¹ Er bestaat echter enige onduidelijkheid over de plaats van de kapel.

⁸ Bastiaens 1994, 83-86; van Doesburg *et al.* 2007, 150

⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Ekeren, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120656> (geraadpleegd op 28 maart 2017).

¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Laar (Ekeren), Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/102315> (geraadpleegd op 28 maart 2017).

¹¹ ARAT Architecten 2016, 6

Figuur 13: Kaart uit het kaartboek van 1657 door meester Adriaen Hendrick, met aanduiding van het onderzoeksgebied (Van Oeffelen 2017, 6)

De oudste kaart die we gevonden hebben die het onderzoeksgebied in detail afbeeldt, is een kaart uit een kaartboek van 1657 door meester Adriaen Hendrick (Figuur 13). De kaart geeft aan dat het onderzoeksgebied onbebouwd was. Een kaart van P. Stijnen (Figuur 14) uit 1748 is een kopie naar Corn. Henselmans uit 1693. Het toont de kapel van het in de 16de eeuw verdwenen klooster van Mishagen binnen het onderzoeksgebied. Nogmaals willen we herhalen dat de situering van de kapel onzeker is. De kaart is immers een midden-18de-eeuwse kopie van een laat 17de-eeuwse kaart. Het klooster is reeds verdwenen in de 16de eeuw. Ook een kaart van Ricquier (Figuur 15) uit 1736 toont bebouwing ter hoogte van het onderzoeksgebied.

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778) (Figuur 16) is te zien dat het onderzoeksgebied gelegen is in het gehucht, 'Het Laer'. De kaart is niet volledig correct gegeorefereerd, waardoor ervoor gekozen werd de contour van het onderzoeksgebied niet af te beelden op de kaart. De percelen waarover het gaat zijn min of meer centraal op de kaart gelegen, net boven het driehoekige pleintje. Er zijn drie gebouwen te zien binnen het onderzoeksgebied, evenals akkerland en erfafbakeningen. Een kaart van Verheyden (Figuur 17) uit het Kaartboek van de Michielsabdij dateert uit 1792 en toont enkel schematisch bebouwing ter hoogte van het onderzoeksgebied.

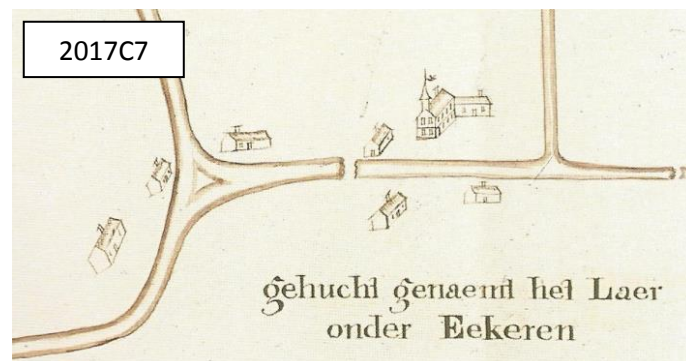
Figuur 14: Kaart van P. Stijnen uit 1748, naar Corn. Henselmans (1693) met aanduiding van het onderzoeksgebied (Van Oeffelen 2017, 7)

Figuur 15: Kaart van Ricquier uit 1736 (Van Oeffelen 2017, 6). Door het perspectief is het niet mogelijk het onderzoeksgebied correct aan te duiden.

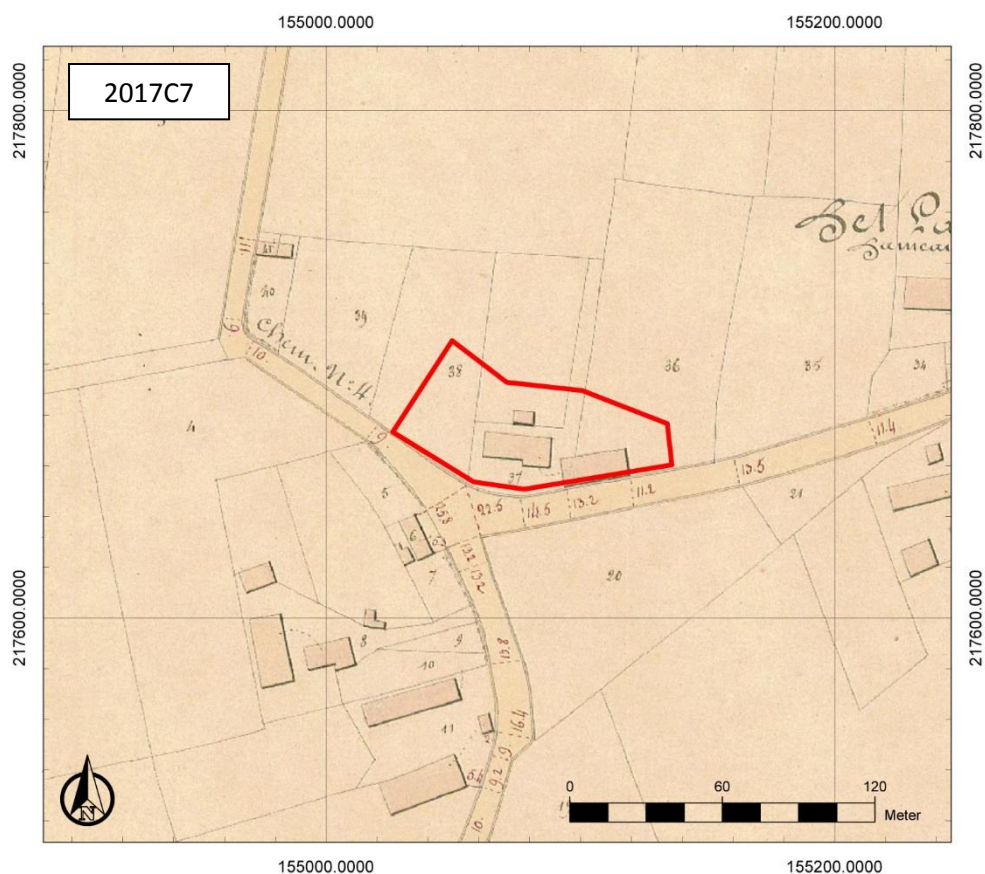
Figuur 16: Kabinetkaart der Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778) (www.geopunt.be). Wegens de onnauwkeurige georeferentie van de kaart is de contour van het onderzoeksgebied niet weergegeven.

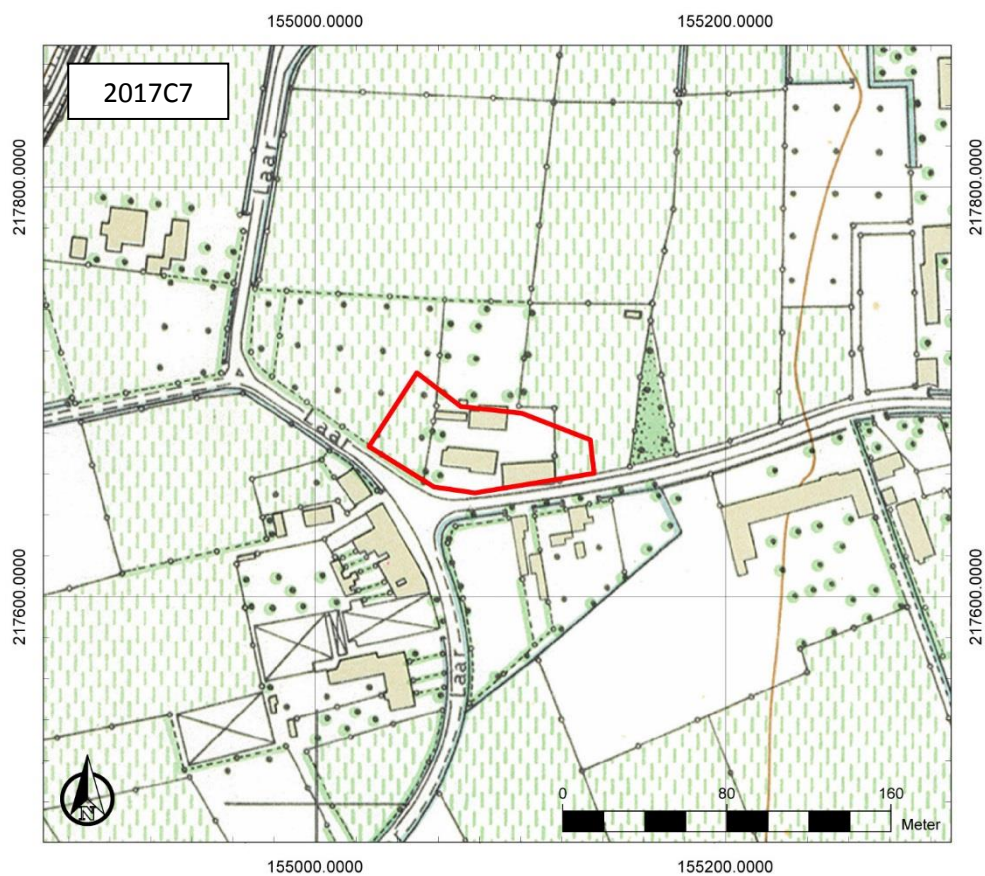
Figuur 17: Kaart van Verheyden uit 1792 (Van Oeffelen 2017, 8). Door het perspectief is het niet mogelijk het onderzoeksgebied correct aan te duiden.

Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is te zien dat er nog steeds drie gebouwen aanwezig zijn binnen het onderzoeksgebied, al lijkt het meest noordelijke bijgebouw iets kleiner ten opzichte van de Kabinetkaart van de Oostenrijkse Nederlanden (Figuur 18). Op het einde van de 19de eeuw werd het domein gekocht door Constant Verbaenen uit Wilmarsdonk. In de 20ste eeuw namen zijn schoonzoon Petrus Josephus Antonius Adriaenssens en diens vrouw Joanna Maria Verbaenen de boerderij over. Vervolgens werd het landgoed overgenomen door hun zoon Franciscus Martinus Adriaenssens, vandaar de huidige naam 'Hoeve Adriaenssens'.¹²

¹² ARAT Architecten 2016, 6

Figuur 18: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 19: Topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950-1970) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 20: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

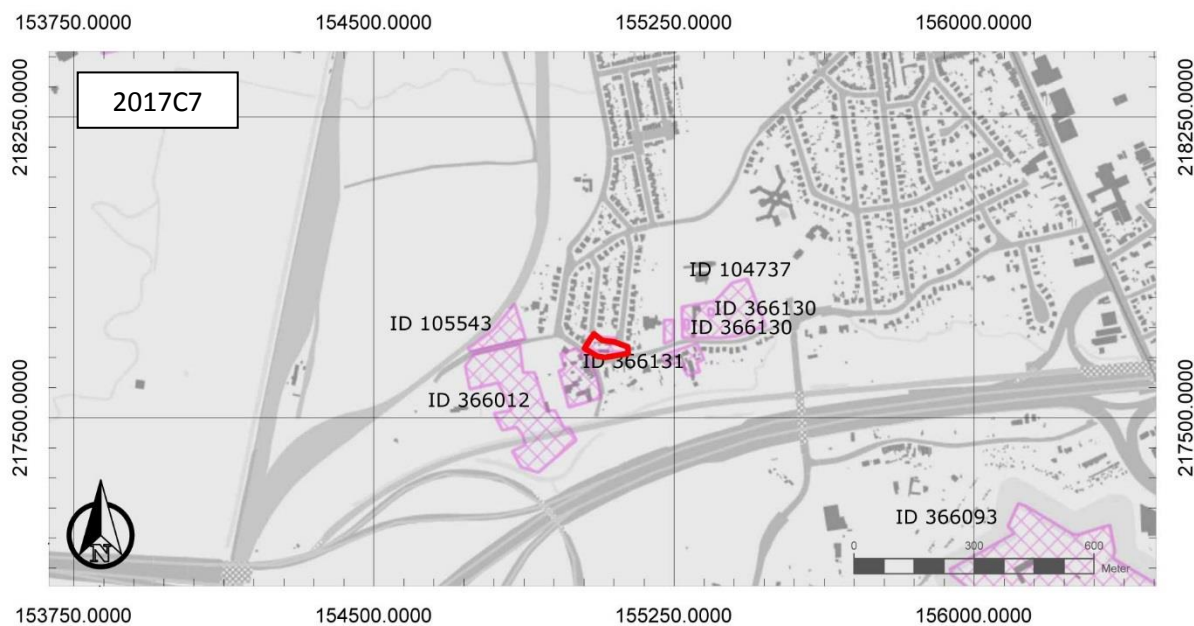
Figuur 21: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de topografische kaart van het ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw, opgesteld tussen 1950 en 1970, is te zien dat er nog een vierde bijgebouw werd opgetrokken binnen het onderzoeksterrein. De overige gebouwen bleven ongewijzigd, maar het noordelijke gebouw lijkt uitgebreid en deed dienst als wagenhuis/stallen. In de omgeving is de bebouwing lichtjes toegenomen (Figuur 19). Een luchtfoto uit 1971 toont dat de gebouwen binnen de grenzen van het onderzoeksgebied nog steeds aanwezig waren. In de directe omgeving is er, ten opzichte van de topografische kaart uit 1950-1970, wat bebouwing langs het Laar bijgekomen (Figuur 20). De grootste verandering is te merken op een luchtfoto uit 1979-1990, waarop te zien is dat ten noorden van het onderzoeksgebied een grote woonwijk is bijgekomen (Figuur 21). De langschuur ten oosten van de boerderij werd in 2002 afgebroken.¹³

Uit de bouwhistorische studie blijkt dat er zich een kelder van ca. 2,80 op 3,80 m bevindt, centraal onder de polderhoeve, die tot de 18de-eeuwse bouwphase van de hoeve behoort.¹⁴ Het 19de-eeuwse wagenhuis is in zijn huidige toestand niet onderkelderd. Er is niets geweten over een eventuele onderkeldering van het oudere bouwvolume dat werd afgebroken om het wagenhuis te bouwen.¹⁵

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 22). We bespreken de vondsten zo veel als mogelijk chronologisch. In geval van een meerperiodesite wordt er voor gekozen om de evolutie van de site gebundeld te bespreken, in plaats van de verschillende periodes afzonderlijk.

Figuur 22: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>)

Op locatie CAI ID 366012, ten zuidwesten van het onderzoeksterrein, bevindt zich een meerperiodesite. De site is gelegen op een zandige verhoging tussen de Oudelandsebeek in het noorden en de Laarse beek in het zuiden. De oudste vondsten zijn losse vondsten lithisch materiaal uit het midden-paleolithicum tot en met het laat-mesolithicum. Er werd ook lithisch materiaal uit het

¹³ ARAT Architecten 2016, 6, 9, 20

¹⁴ ARAT Architecten 2016, 23

¹⁵ ARAT Architecten 2016, 51-58

neolithicum aangetroffen, maar dit werd gevonden in een paalkuil uit de ijzertijd en in een middeleeuwse waterput. Naast de losse vondsten werden tal van bewoningssporen aangetroffen. Uit de late ijzertijd zijn er twee kernen te onderscheiden, een in het noorden en een in het zuiden van het terrein, op een 100-tal meter van elkaar. De noordelijke kern bestaat uit een drietal hoofdgebouwen en verschillende bijgebouwen. De zuidelijke kern bestaat uit een 14-tal hoofdgebouwen van het vierbeukige Haps-type, verschillende spijkers, afvalkuilen en één waterput. In deze laatste kern werden drie bouwfasen onderscheiden. Vervolgens is er de vroeg-Romeinse nederzetting, die centraal te situeren valt tussen de twee ijzertijdkernen. De inheems-Romeinse nederzetting bestaat vermoedelijk uit drie woonhuizen, enkele bijgebouwen en twee waterputten. Tenslotte zijn er ook nog nederzettingssporen uit de volle middeleeuwen. Er werden drie bootvormige plattegronden (mogelijk schuren) aangetroffen, alsook twee woonstalhuizen met eigen waterput, diepe haardkuilen en zes bijgebouwen. De oostelijke grens van de nederzetting werd niet bereikt.¹⁶ Dit is vooral van belang voor het huidige onderzoeksgebied, aangezien dit zich ten oosten van deze grote meerperiodesite bevindt.

Net ten noorden van de net besproken vindplaats, bevindt zich langs de Salaadweg de noordelijke uitloper van deze site (CAI ID 105543). Er werd een drenkpoel uit de late ijzertijd aangetroffen, waarin zich een ovale houten constructie bevond van schuin in de grond geslagen, aangepunte palen. Nog iets meer naar het noordoosten toe werd ook een ovale waterput aangetroffen, die gedateerd kan worden in de vroeg-Romeinse periode.¹⁷

Ten oosten van het onderzoeksgebied bevindt zich het Hof van Delft of het Laarkasteel (CAI ID 104737). Gedurende de 17de eeuw stond hier een alleenstaand luthof. Er is echter alleen nog een ruïne overgebleven van dit oorspronkelijk omgrachte kasteel.¹⁸ Het is mogelijk dat het Laerhof oorspronkelijk dateert van voor 1520. Na 1535 stond het bekend als het Speelhysken. In 1903 werd een nieuw kasteel opgericht, dat mogelijk ter vervanging van een 19de-eeuws kasteel werd gebouwd. In 1946 werd het uitgebreid in het kader van haar nieuwe functie als ziekenhuis.¹⁹ Locaties CAI ID 366130 en 366131 zijn beide cartografische indicatoren van de Ferrariskaart die de toenmalige bebouwing omvatten in het gehucht Het Laer.²⁰

Het Fort van Merksem (CAI ID 366093) bevindt zich tot slot ten zuidoosten van het onderzoeksgebied. Dit fort werd gebouwd tussen 1871 en 1882 en maakte deel uit van de Stelling van Antwerpen. In 1914 werd het reduct opgeblazen.²¹

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

¹⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 366012, Ekeren-Het Laar (Het Laar) (geraadpleegd op 31 maart 2017)

¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105543, Salaadweg 1 en 3 (Laar) (geraadpleegd op 31 maart 2017)

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 104737, Kasteel van Delft (Laar) (geraadpleegd op 6 maart 2017)

¹⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Hof van Delft of Laarkasteel, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/11409> (geraadpleegd op 31 maart 2017).

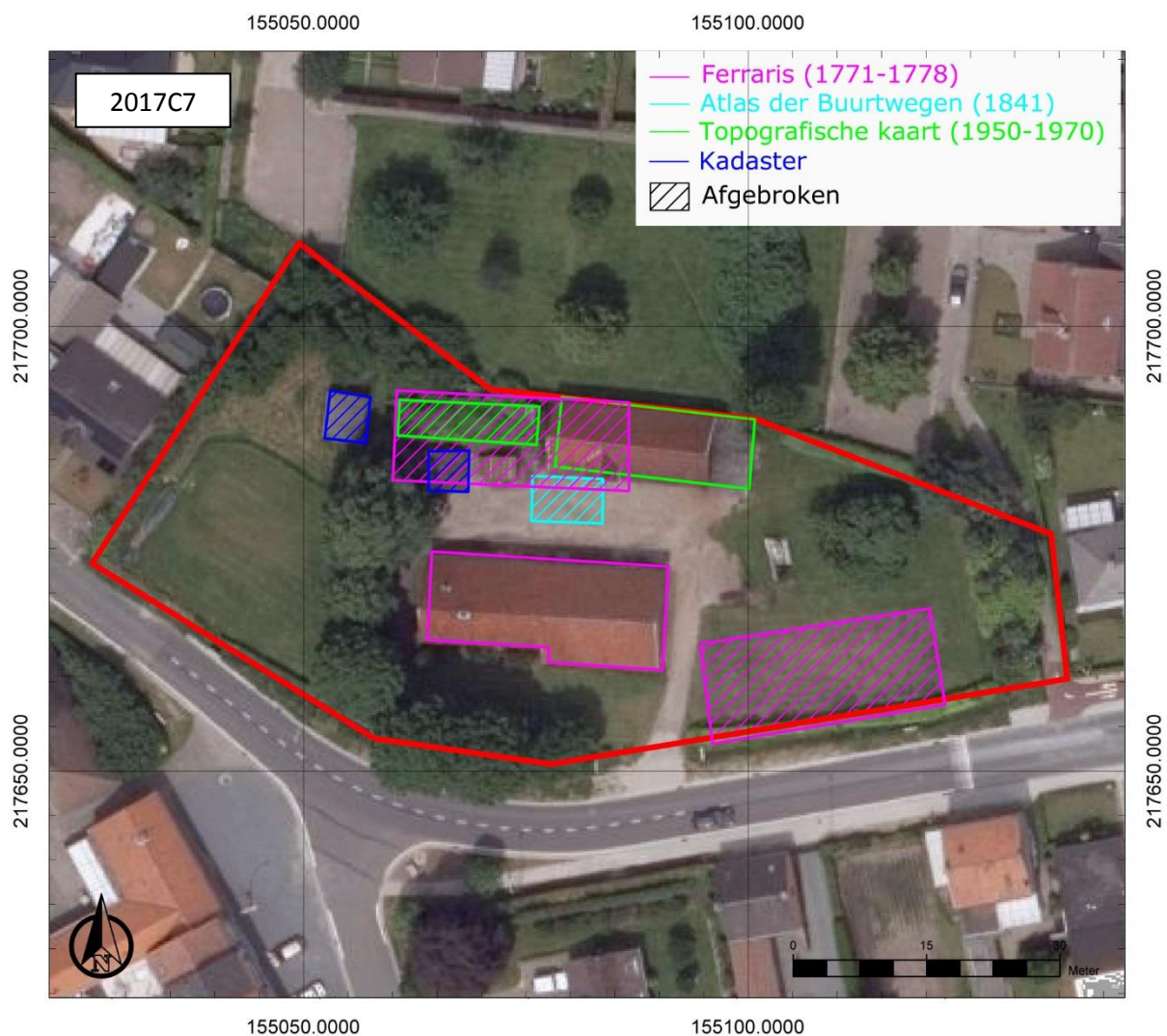
²⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 366131, Het Laar 2 (Laar) (geraadpleegd op 31 maart 2017)

Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 366130, Het Laar 6 (Laar) (geraadpleegd op 31 maart 2017)

²¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 366093, Fort van Merksem (geraadpleegd op 31 maart 2017), Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Fort van Merksem, Inventaris Onroerend Erfgoed [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/11505> (geraadpleegd op 31 maart 2017).

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?

Landschappelijk is het onderzoeksgebied te situeren op een zandrug, met in het noorden en het zuiden telkens een beek. Op het terrein komen matig natte gronden voor, die iets ten noorden van het onderzoeksgebied overgaan in natte gronden. De gekende archeologische en bouwhistorische waarden in de directe omgeving bieden een goede basis om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Het onderzoeksgebied zelf zou bewoning bevatten die ten minste uit de late 18de eeuw stamt. Het terrein bevindt zich in de historische kern van het gehucht het Laar. In de onmiddellijke omgeving zijn verder onder meer verschillende vondsten uit de steentijd aangetroffen, evenals nederzettingssporen uit de ijzertijd, de Romeinse periode en uit de (volle) middeleeuwen. Deze indicatoren zijn zeer relevant voor het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied, aangezien de oostelijke grens van de vindplaats nog niet kon worden vastgesteld. Met betrekking tot het archeologisch potentieel voor de nieuwe en de nieuwste tijd zijn historische kaarten en luchtfoto's relevanter. Ze komen aan bod in de volgende onderzoeksvraag.

Figuur 23: Synthesepan

Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Historische kaarten en luchtfoto's geven aan dat het terrein in de nieuwe tijd tot heden steeds bebouwd is geweest. Op basis van de kaarten lijken er slechts weinig veranderingen te zijn doorgevoerd sinds het einde van de 18de eeuw. De belangrijkste zijn het bouwen van een

stal/wagenhuis in 1804 en diens vergroting op het einde van de 19de eeuw, het afbreken van de langschoor in 2002 en het uitbreiden van de polderhoeve in de 19de en 20ste eeuw. Dit geeft de indruk dat er geen grote verstoringen te verwachten zijn binnen het onderzoeksgebied, ook omwille van de verwachte aanwezigheid van een plaggendeek. Ook dit wijst er op dat de gronden reeds lang in gebruik zijn als akkerland. We verwachten bijgevolg een goed bewaard bodemarchief, hoewel de bovenlaag van de oorspronkelijke bodem wellicht wel geroerd is door landbouwactiviteiten en bouwactiviteiten in het verleden.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de bouw van woningen, waarvan drie voorzien worden van een ondergrondse parking, en de aanleg van wegenis. Van verschillende bodemingrepen ligt de precieze verstoringdiepte niet vast. Ook dient in acht genomen te worden dat de geplande werken compactie van de bodem zullen veroorzaken buiten de zones waar de eigenlijke werken voorzien worden. Dit doet besluiten dat binnen het volledige onderzoeksgebied het bodemarchief bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging van het terrein nabij de Laarse Beek. De aanwezigheid van een grote gekende nederzettingssite met sporen van de ijzertijd tot en met de middeleeuwen net ten westen van het onderzoeksgebied, zijn een belangrijke indicatie voor het potentieel van het terrein. Er moet ook bekeken worden of de boerderij een oudere voorganger kent. In relatie tot de gekende bewoning uit de volle middeleeuwen in de nabije omgeving kan de vraag gesteld worden of er sprake is van bewoningscontinuïteit van de volle naar de late middeleeuwen. Het terrein bevindt zich in de historische kern van het gehucht het Laar. De verwachte aanwezigheid van een plaggendeek geeft aan dat de gronden reeds in de middeleeuwen in gebruik genomen werden als akkerland. Bovendien kunnen we op basis daarvan een goed bewaard bodemarchief verwachten. Daaruit volgt dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is. De bouwactiviteiten en landbouwactiviteiten op het terrein in het verleden maken wel dat de kans op in situ bewaarde steentijd artefactensites eerder laag ingeschat wordt.

Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het terrein grotendeels begroeid is met gras, bebouwd is en verhard is. Landschappelijk booronderzoek is niet relevant omdat de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op steentijd artefactensites reeds voldoende ingeschat kunnen worden aan de hand van het uitgevoerde bureauonderzoek. Wel dient een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging van het terrein nabij de Laarse Beek. De aanwezigheid van een grote gekende nederzettingssite met sporen van de ijzertijd tot en met de middeleeuwen net ten westen van het onderzoeksgebied, zijn een belangrijke indicatie voor het potentieel van het terrein. Er moet ook bekeken worden of de boerderij een oudere voorganger kent. In relatie tot de gekende bewoning uit de volle middeleeuwen in de nabije omgeving kan de vraag gesteld worden of er sprake is van bewoningscontinuïteit van de volle naar de late middeleeuwen. Het terrein bevindt zich in de historische kern van het gehucht het Laar. De verwachte aanwezigheid van een plaggendeek geeft aan dat de gronden reeds in de middeleeuwen in gebruik genomen werden als akkerland. Bovendien kunnen we op basis daarvan een goed bewaard bodemarchief verwachten. Daaruit volgt dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is. De bouwactiviteiten en landbouwactiviteiten op het terrein in het verleden maken wel dat de kans op in situ bewaarde steentijd artefactensites eerder laag ingeschat wordt.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

ARAT Architecten, 2016: Ekeren – Hoeve te Laar, *CHE-studie*, Herentals.

Bastiaens, J./J.M. Van Moernick, 1994: Bodemsporen van beddenbouw in het zuidelijk deel van het plaggenlandbouwareaal: getuigen van 17de-eeuwse landbouwintensivering in de Belgische provincies Antwerpen en Limburg en de Nederlandse provincie Noord-Brabant, *Historisch Geografisch Tijdschrift* 12.3, 81-90.

Van Doesburg, J./M. De Boer/J.H.C. Deeben, 2007: Essen in zicht. Essen en plaggendecken in Nederland. Onderzoek en beleid, (*Nederlandse archeologische rapporten* 34), Amersfoort.

Van Oeffelen, A., 2017: Het Laarhof en omgeving vóór 1602 deel 2, online publicatie: http://www.schattenvanekeren.be/files/20161208_research_laarhof_vr_1602_deel2_avo.pdf

4.2 Websites

Cartesius (2017)
<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2017)
<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2017)
<http://dov.vlaanderen.be>

Documentatiecentrum Antwerpse Noorderpolders (2017)
<http://www.schattenvanekeren.be>

Felixarchief (2017)
<http://zoeken.felixarchief.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2017)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

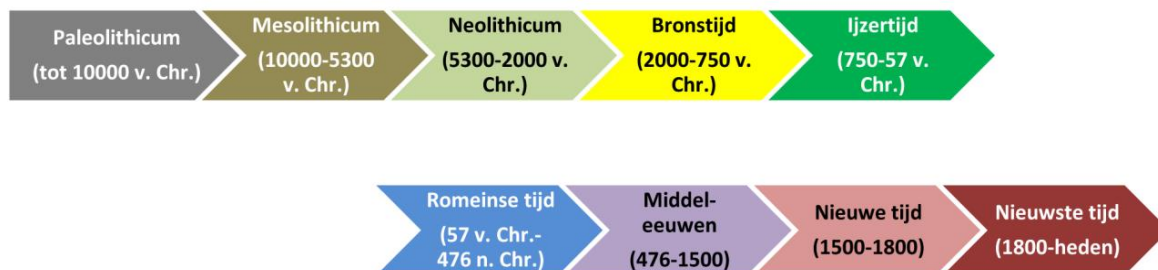
Geopunt Vlaanderen (2017)
<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2017)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2017)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

5.2 Plannenlijst

Plannenlijst bureauonderzoek: projectcode 2017C7

Plan-nummer	Type	Onderwerp	Aanmaak-schaal	Aanmaak-wijze	Datum
1	Kadasterplan	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	03/03/2017
2	Topografische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	28/03/2017
3	Hydrografische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	28/03/2017
4	Hoogtemodel	Digitaal hoogtemodel terrein en omgeving	1:1	Digitaal	08/03/2017
5	Doorsnede	Terreinverloop	1:1	Digitaal	08/03/2017
6	Tertiaire geologische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	06/03/2017
7	Quartaargeologische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	06/03/2017
8	Bodemkaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	28/03/2017
9	Bodemgebruikskaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	06/03/2017
10	Historische kaart	Adriaen Hendrick (1657)	1:1	Digitaal	18/04/2017
11	Historische kaart	P. Stijnen (1748)	1:1	Digitaal	18/04/2017
12	Historische kaart	Ricquier (1736)	1:1	Digitaal	18/04/2017
13	Historische kaart	Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden	1:1	Digitaal	31/03/2017
14	Historische kaart	Verheyden (1792)	1:1	Digitaal	18/04/2017
15	Historische kaart	Atlas der Buurtwegen	1:1	Digitaal	08/03/2017
16	CAI-kaart	CAI vondstlocaties	1:1	Digitaal	28/03/2017
17	Syntheseplan	Synthese van het bureauonderzoek	1:1	Digitaal	03/04/2017

5.3 Fotolijst

Fotolijst bureauonderzoek: projectcode 2017C7

ID	Type	Onderwerp	Vervaardiging	Datum
F1	Luchtfoto	Toestand terrein 2015	Digitaal	06/03/2017
F2	Luchtfoto	Toestand terrein 1971	Digitaal	08/03/2017
F3	Luchtfoto	Toestand terrein 1979	Digitaal	08/03/2017